

Nr 6

Av herrar Adolfsson och Lager, *angående oljehandelns organisation.*

(Lika lydande med motion nr 8 i Andra kammaren)

Frågan om sättet för oljehandelns bedrivande i vårt land har vid upprepade tillfällen tagits upp i kommunistiska motioner till riksdagen, senast föregående år. I motionerna har en av de många olägenheterna med det utländska trustväldets dominans på detta område framhållits vara irrationaleten och fördyringarna beträffande distributionen av bensin. Fjolårets motion framhöll i denna del av argumenteringen bland annat att den s. k. konkurrens som oljetrusterna säger sig praktisera i Sverige inte använde priset som ett medel att värva kunder. »Konkurrensen» består i att söka de bästa försäljningsställena där inte minst reklamsynpunkterna för firmamärket spelar en dominerande roll. Detta har — framhölls det — lett till en överdimensionerad, dyr och i en del fall olämpligt lokaliserad distributionsapparat.

Det motiverade i dessa anmärkningar i de nämnda motionerna bestyrkes bl. a. av att det f. n. finns över 11 000 försäljningsställena för bensin i vårt land, medan direktör Arne Skarp i Bensinhandlarnas riksförbund i ett offentligt uttalande uppskattat det verkliga behovet till cirka 1 500. Det väldiga slöseriet med arbetskraft och materiella tillgångar belyses vidare av att det vanligtvis är fråga om bensinstationer där endast ett av de i handeln förekommande bensinmärkena försäljes. Kostsamheten och ineffektiviteten i distributionssättet belyses också av att ofta ett flertal bensinstationer klumpats samman inom geografiskt snävt begränsade områden. I konkurrensen om kunderna — inte om priserna — har varje nyetablering lockat också andra bolag att hålla sig framme, oberoende av kundunderlagets storlek. Denna tävlan de olika oljebolagen emellan har medfört den delvis olämpliga lokalisering som ovan påpekats och den våldsamma överdimensionering av distributionsapparaten som bl. a. uttalandet av direktör Arne Skarp belyser.

Den kritik mot distributionssättet som de kommunistiska motionerna jämte motioner från ett antal socialdemokratiska riksdagsledamöter innehållit har numera kommit att i viss mån återspeglas i den offentliga debatten i dessa frågor. Det kan också erinras om att ett visst tvivel, ehuru svagt markerat, på rationaliteten i distributionssättet kom till uttryck i banko-

utskottets utlåtande nr 26/1964 i anledning av motionerna om oljehandeln. Utskottet fann då »diskutabelt om bensinstationsnätets tillväxttakt under senare år kan anses väl motiverad» och vill inte betrakta som helt uteslutet att »en viss branschrationalisering för oljehandelns del är eftersträvansvärd». Dessa vaga antydningar om att måhända icke allt var helt tillfredsställande medförde emellertid från utskottets sida endast det uttalandet att det fick falla på branschens företag och organisationer att själva vidta eventuellt behövliga åtgärder.

De organisationer som står i direkt beroende av oljebolagens förfaringsätt — Sveriges bensinhandlares riksförbund och Svenska transportarbetareförbundet — fann i sina remissyttranden anledning att på ett helt annat sätt än bankoutskottet markera irrationaliteten, fördyringarna och slöseriet. Det förstnämnda förbundet framhöll bl. a.:

»Det stora antalet bensinmärken och den konsekvent genomförda enmärkesförsäljningen har lett till, att det ekonomiska underlaget för det enskilda försäljningsstället oftast är otillfredsställande. På orter där underlag saknas för mer än en eller ett par anläggningar (och dessa orter är många) uppstår en oförsvarlig överinvestering, när varje oljebolag konsekvent strävar efter att låta sig representeras med enmärkesanläggningar, och följderna har på många av dessa platser blivit, att ingen av bensinstationsinnehavarna erhåller rimlig ersättning för sin arbetsinsats. I dylika lägen vore så kallade samstationer, det vill säga anläggningar med försäljning av flera bensinmärken, den rationella lösningen . . . Oljebolagen uppträder således icke enbart som grossister, utan genom sin investeringspolitik, äganderättsförhållanden och andra omständigheter dikterar bolagen även helt bensindetaljhandelns utformning och har därvid bland annat genom enmärkesystemet drivit fram ett överdimensionerat distributionssystem av bensinstationer.»

Svenska transportarbetareförbundet framhöll i sitt yttrande bl. a. att »för närvarande kan ett effektivt utnyttjande av material och arbetskraft sällan ske vid mindre bensinstationer». Förbundet anförde vidare att »bärigheten hos de flesta bensinstationerna är långt ifrån tillfredsställande, vilket också givit utslag i de löner, som betalas till anställd personal».

Också den kritik som de kommunistiska motionerna anfört med anknytning till oljebolagens skatteflykt och riskerna för handels- och valutabalansen ger numera återklang i den offentliga debatten i dessa frågor. I vår fjolårsmotion om oljehandeln (I: 429 och likalydande II: 517) påpekades bl. a.:

»Som redan antytts handhar (emellertid) utländska truster de avgörande delarna av denna verksamhet. Genom sina med svenska namn utrustade dotterbolag säljer de oljan till sina egna distributionsföretag och uppnår på så sätt dubbla vinster. Därigenom möjliggöres också en skatteflykt som de svenska medborgarna får finansiera genom sina skatter.»

I en del svenska tidningar har under den senaste tiden likadana påpekanden gjorts. Oljebolagens årsomsättning uppgår i Sverige till över 3 miljarder

kronor, men trots denna stora omslutning redovisas i allmänhet ingen rörelsevinst. I något fall förekommer en relativt obetydlig sådan, medan i flera fall t. o. m. stora förluster på verksamheten anges i boksluten. Orsaken är — som vi påpekat i motionerna och i riksdagsdebatterna kring dessa — att moderbolagen (de utländska trusterna) sätter priset så högt på den råolja som deras dotterföretag i Sverige importerar. På så sätt uppnås en dubbel effekt: 1) Vinsterna hamnar hos de utländska moderbolagen och undandras beskattning i Sverige; 2) de svenska förbrukarna får betala ett onödigt högt pris för varan.

Som påpekats inverkar detta även ogynnsamt på vårt lands betalningsbalans. Bensinförbrukningen i Sverige beräknas för i år överstiga 3 milj. kubikmeter. Varje ettöring för mycket i betalning per liter för den importerade bensinen medför ett extra valutautflöde på 30 milj. kr. Då det säkerligen inte är orealistiskt att tala om ett överpris av tio öre per liter vid importen kan sägas att här förekommer ett onödigt valutautflöde på cirka 300 milj. kr. om året.

Som exempel kan anföras att de sista dagarna i december 1964 reklamerade en bensinstation i Stockholm en sänkning av bensinpriset med 9 öre. Anledningen var att han börjat föra bensin från en icke trustbunden firma.

De grova missförhållanden på detta viktiga distributionsområde som vi här i någon mån exemplifierat utgör enligt vår mening i och för sig orsak tillräckligt att ändra själva ägandeförhållandena för att trygga en bättre tingens ordning, d. v. s. att genom förstatligande av oljehandeln bryta de utländska trusternas välde inom denna bransch. Dessa missförhållanden, hur oeffektliga de än ter sig, utgör emellertid utflöden av ett långt allvarigare helhetsproblem, koncentrerat i utländskt behärskande av denna mycket betydande del av den svenska ekonomien. En sådan maktkoncentration medför inte blott samhällsekonomiska vådor utan kan också leda till nationella komplikationer. Vi anser därför att den komplettering av 1947 års oljeutredning som kan finnas motiverad efter att så lång tid förflutit bör ägna denna sida av saken ett huvudintresse. Vi föreslår nedan att en sådan kompletterande utredning genomförs och vill här uttala uppfattningen att riktmärket bör vara att oljehandeln övertages och drives helt av staten tillsammans med exempelvis Kooperativa förbundet och andra oljekonsumenternas intresseorganisationer.

Detta krav motiveras således av oss dels med de faktiskt rådande missförhållandena, dels med att de utländska oljetrusternas infiltration och maktförstärkning i vårt lands ekonomiska liv ökat år från år. Ytterligare ett viktigt motiv finner vi i angelägenheten av att statsmakterna aktivt intresserar sig för att etablera allmänägd petrokemisk industri. Sådan industri kan näppligen fungera med nuvarande form för oljeimport och distribution.

Vi erinrar här om den kommunistiska riksdagsgruppens motion år 1960 om åtgärder för att skapa en statlig petrokemisk industri och om en liknande

motion år 1961 (I: 152 och II: 181). I den förstnämnda påvisades den dynamiska utvecklingen av denna industrigren och faran av att utländska jättekonglomerat skulle komma att här utvidga sitt dominerande inflytande på oljetillförseln och på viktiga nyckelindustrier i vårt land. Likaledes uppmärksammades Sveriges intresse av priskonkurrens på detta område, så att vi icke påtvingades monopolpriser. Särskilt påpekades att den kortare transportväg för oljan som skulle erbjudas när de sovjetiska rörledningarna till Östersjön blev färdiga kunde väntas medföra lägre priser och vidgade möjligheter för en statlig petrokemisk industri som byggde på denna olja.

Bankoutskottet anslöt sig emellertid till Sveriges industriförbunds och handelskamrarnas förklaring att denna industri borde överlätas till den privata företagsamheten samt på dessa remissinstansers förklaring att det rent av var ett svenskt intresse att släppa in utländska truster på detta viktiga ekonomiska område. Det hävdades också att Sverige var för litet för så stora företag. Omedelbart därefter inleddes emellertid en formlig kapplöpning mellan bl. a. tre internationella truster om att komma först med en petrokemisk industri i vårt land. Nu var Sverige inte längre för litet för anläggningar av denna art. En amerikansk jättetrust vann som bekant kapplöpningen genom crackeranläggningen i Stenungsund, till vilken åtskilliga petrokemiska industrier anslutits.

Vi kan inte finna det annat än från svensk samhällsekonomisk synpunkt skadligt och nationellt generande om utländska truster skall få bli ensambestämmande i vårt land också i fråga om de verksamheter varom nu är fråga. Att det också skulle vara nationellt äventyrligt ligger i öppen dag. Slutligen borde det ju också vara så att de petrokemiska anläggningarnas lokalisering grundades på vad som från skilda synpunkter bäst tjänade samhällsnyttan och inte på vad som bäst främjar utländska konglomeraternas profitintressen.

Den hopgyttring av raffinaderier och petrokemisk industri som förekommer på västkusten och som markeras ytterligare när BP-anläggningen i Göteborg tillkommer är icke till fördel från nu nämnda svenska synpunkter, särskilt inte som östkusten är i det närmaste helt blottad på sådan industri och delvis på industri över huvud taget. Vi önskar här visserligen inte uttala oss för någon bestämd ort eller bestämda orter för statliga oljeraffinaderier och petrokemiska industrianläggningar, eftersom lokaliseringen kan och bör ske först efter helhetsbedömningar. Men naturligt finner vi vara att östkustområdena kommer i fråga, möjligen allra helst den sydligare delen av denna kust. Vid östkustområdena har man närmare till den billigare sovjetoljan, och åtskilliga hamnar vid kusten är utbyggda just med tanke på ökad oljeimport och oljelagring. För anläggande av statliga oljeraffinaderier och petrokemiska industrier i dessa områden talar också att den hittillsvarande industrialiseringen är i vissa delar av kustbygden och inlandet svag. Man bör inte heller bortse från att nya oljefyndigheter kan upptäckas i Öst-Sveriges omedelbara närhet. Framgångsrik oljeletning har förekommit och försiggår

i Tyska demokratiska republikens östersjökust, och nyligen meddelade tidningarna att sovjetiska företag inlett oljeletning i Östersjön.

Vi anser att en mångfald starka skäl, främst bland dem Sveriges intresse av fri konkurrens och oberoende av mäktiga främmande oljetruster, talar för vårt förslag om allmänägd svensk petrokemisk industri. Andra skäl är vårt intresse av billigare olja och oljeprodukter, av en utvidgning av östhandeln, där oljan är den viktigaste bytesprodukten, och vidare behovet av nya arbetstillfällen i industrifattiga landsområden.

Med stöd av det anförda föreslås,

att riksdagen beslutar att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa att 1947 års oljeutredning måtte kompletteras med en utredning

a) avseende oljehandeln rationella ordnande i enlighet med vad ovan anförts;

b) angående upprättandet av allmänägd petrokemisk industri.

Stockholm den 13 januari 1965

Fritiof Lager

Gunnar Adolfsson